

Валентин Даниленко

Методичні рекомендації до вивчення
в синхронно-хронологічному викладі

**Історії України,
Історії середніх віків**

V - XV ст.

**7-й
клас**

Шановні колеги !

В 2016-2017 навчальному році у межах навчального предмета **історія**
в 7 класі загальноосвітніх навчальних закладах України учні **вивчатимуть**
Історію України
Всесвітня історія

З метою набуття школярами історичної та інших компетентності та відповідно до державних вимог із загальноосвітньої підготовки учнів окремою структурною складовою програми вперше стають спеціальні уроки – **практичні заняття**. Практичні заняття з історії відрізняються від практичних та лабораторних робіт з природничих предметів. Такі заняття в курсі історії мають *подвійну мету*: є способом вивчення нового матеріалу на основі опрацювання історичних джерел та важливим засобом формування предметних умінь і навичок учнів. Кожне із пропонованих практичних занять присвячується певній темі та передбачає переважно самостійну роботу учнів над окремими питаннями теми з використанням різноманітних джерел знань (підручники, де вміщено тематичні історичні джерела – як текстові, так і візуальні, довідкові матеріали, запитання і завдання, Інтернет-ресурси, фонди музеїв, місцеві історичні пам'ятки, оглянуті учнями.)

Відповідно до вікових можливостей учнів та історичного контексту практичні заняття мають сприяти напрацюванню школярами навичок аналізу різних історичних джерел, розумінню ними важливості таких категорій, як час і простір, зміни та безперервність, причини і наслідки, значущість подій та процесів, культурна різноманітність, важливість доказів і можливість різних інтерпретацій.

Під час практичного заняття вчитель є консультантом у процесі самостійної роботи учнів, надаючи їм необхідну допомогу залежно від віку та пізнавальних можливостей. Матеріали до практичних занять і методичні рекомендації щодо організації пізнавальної діяльності учнів мають бути подані в підручниках. Порядок проведення практичних занять та оцінювання їх результатів залишається в компетенції вчителя.

Методичні рекомендації практичних занять укладено відповідно до навчальної програми та підручників з історії України, Всесвітньої історії для 7 класу, затверджені Міністерством освіти і науки України.

Результати *практичних занять* учні записують в опорний зошит з друкованою основою (автор – Валентин Даниленко).

Увага! Всі розробки *практичних занять* для вчителя історії будуть *безкоштовно* додані до опорних зошитів на електронному носії.

Здоров'я , наснаги, успіхів Вам!

Середньовічна Україна

У середньовіччя назва "Русь" стосувалася лише території навколо Києва, а саме, за М.І. Брайчевським, "Середня Наддніпрянщина з Києвом, Черніговом, Переяславом і землі, які належать до цих центрів"¹. Землі майбутньої Росії не мали цієї назви. Численні літописні свідчення доводять, що до XII-XIII ст. ані землі Новгород, ані землі Смоленська, Ростова чи Суздаля не носили назви "Русь". Це були посілости Русі.

Назва "Русь" найчастіше перекладалася латинською мовою як "Ruscia" або "Ruthenia". У давньому історичному документі латинською мовою говориться про одруження французького короля Генріха I з дочкою Ярослава: "Король Генріх, шукаючи дружину, послав Готье, званого "Мудрий", Єпископа Мо, до короля рутенів (Ruthenorum regem), щоб отримати доньку його, що й сталося. Звали її Анною"². Король Франції одружився з дочкою Ярослава Мудрого у 1051 році.

Жителів Русі, тобто Середньовічної України (а не Росії), називали русинами, по-латинському рутенами. Етнічна назва "русин" з'являється у "Повісті минулих літ" уже у договорах князя Олега з Візантією 911 і 945 рр. У цьому літописі зазначено, що у 1054 році русин Іларіон був призначений митрополитом Києва. Етнічну назву "русин" можна знайти також у численних документах. Термін "русин", "руський" (ці слова походять від назви "Русь", а не "Росія") вживалися в Україні довгий час. На Західних землях України ці назви використовувалися практично аж до Другої світової війни. Причина цього доволі проста: процес зміни назв "Русь", "русин" на "Україна", "українець" відбувався повільно у XV-XVIII ст., йшов зі сходу на зі й зупинився на австрійському кордоні після анексії Галачини Австрією (1772). Тож за Австрії українці почали вживати назву "українці" лише з другої половини XIX причому назва "русин" використовувалася паралельно до Другої світової війни.

Київська імперія остаточно розпалася у 1132-1135 рр. Тоді північні васальні князівства стали незалежними державами. Саме в цю епоху з'являються перші письмові згадки назву "Україна". Вперше вона вживається у "Повісті минулих літ" у 1187 році на позначення південного району (Переяслава): "...і плакали по ньому (Володимир Глібовичу) всі переяславці... За ним же Україна багато потужила³. Пізніше назва вживалася на позначення інших районів України, розташованих як на заході, в Галичині, так і в центрі Русі, на Дніпрі: Україна Подільська, Україна Брацлавська, Україна Волинська тощо. На думку більшості українських істориків, назва "Україна" пов'язана зі словами "край", "країна" тому й прибрала зміст "рідний край", "своя країна".

Інакше інтерпретують значення цієї назви деякі іноземні історики, які вважають, що вона походить від слів "межа "окраїна" - причому "окраїна" або Росії, або Польщі, в відповідно до політичних симпатій авторів. Однак, навіть якщо стосовно Переяславської землі чи Галичини ця назва могла б означати (чого довести не можна) "окраїна", то йшлося про окраїну землі Русі, Київської держави, а не Польщі чи Росії! Тому твердження, згідно з яким назва "Україна" походить від географічного положення країни як "окраїни" Росії чи Польщі, слід вважати безвідповідальним етимологічним та історичним переключенням.

Назва "Україна" поволі поширювалася на всі українські землі. У 1579 році польський сейм затвердив ухвалу, яка надавала місцевій адміністрації право покарання тих осіб шляхетського роду, "що на Україні Руській, Київській, Волинській, Подільській, Брацлавській згоду з Турками, Татарами, Волохами турбують"⁴.

Треба додати, що назви "Русь" і "Україна" існували паралельно, але українці були свідомі того, що йшлося про одну і ту саму країну, їхню батьківщину. Митрополит Йов Борецький й православні єпископи писали у меморандумі до польського уряду від 28 квітня 1621 року, що козаки -"се ж бо те плем'я славного народу Руського, з насіння Яфетового, що воювало Грецьке цісарство морем Чорним і

сухопуттю. Се з того покоління військо, що за святого монарха руського... Константинополь штурмувало. Се ж вони за Володимира, святого монарха руського, воювали в Греції, Македонії, Іллірії⁵.

Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний у листі до короля польського від 15 лютого 1622 року писав про "Україну власну, предковічну, вітчизну нашу", згадував "города українські", "народ український". Гетьман Виговський у 1657 році нагадував шведам про "права цілої старовинної України або Русі, де була грецька віра і де є ще мова, аж до Висли"⁶.

Русь-Україна існувала як незалежна держава до середини XIV ст. Саме тоді Галичина була анексована Польщею, а Волинь відійшла до Литви. Опісля литовські князі відвойовують українські землі на сході у татар, що захопили частину України у 1240 році. Внаслідок Польсько-Литовської унії 1569 року майже вся територія України перейшла під польську корону. Таким чином, Україна, на відміну від Московії-Росії, продовжувала належати до Європи.

Що ж стосується Росії, то вона сформувалася протягом XIV-XV ст. на основі Владимиро-Суздальського та Московського князівств, тобто поза Руссю-Україною. У той час (до кінця XV ст.) Московія (майбутня Росія) не мала найменших претензій на територію України чи релігійну та політичну спадщину Києва. Плутанину внесла в цьому питанні православна Церква.

Сталося так, що одному з грецьких митрополитів Києва, титул якого від XIII ст. був "митрополит Київський та всієї Русі", у 1299 році спала на думку злочасна ідея перенести свою осілість за кордон, у Владимир-над-Клязьмою, що був релігійно-культурним центром чужої держави. Пізніше інший митрополит переніс осілість митрополії з Владимира до Москви. Саме з цього часу назва "Русь" перейшла на північ і стала вживатися для потреб церкви, а пізніше московськими князями вже з політичною метою. Оскільки митрополит у Москві продовжував називатися "митрополитом Київським і всієї Русі" - у чужій державі! - (а після 1458 року "митрополитом Московським і всієї Русі"), московські князі, наслідуючи митрополитів, почали з середини XV ст., додавати до своїх титулів слова "і всієї Русі": "Князь Московський і всієї Русі".

Однак, московським князям не спало на думку стати спадкоємцями чужої держави Русі. Лише півстоліття пізніше московський князь Іван III (1462-1505) почав твердити, що "вся Руська земля із старі від наших предків наша вітчизна"⁷. Ця претензія була сформульована на початку XVI ст., тобто майже через чотири століття після падіння Київської імперії, через три століття після зникнення київського домінування й майже через два століття після кінця незалежного існування держави Русі-України. Отож, не існує ніякого продовження, ні прямого чи безпосереднього зв'язку між Руссю-Україною і Росією, між Українською і Російською державами, між українським і російським народами.

Численні автори на Заході приховують той факт, що лише з другої половини XVII ст., тобто через п'ять століть після розпаду Київської великодержави та незалежності країн північно-східної Європи, Московія-Росія почала вперше поширювати свій вплив на Україну - спочатку на її східну частину (після 1654 року), а після 1772-1795 рр. на інші області, за винятком більшої частини Західної України.

Звичайна, традиційно прийнята до М. Грушевського, схема історії «Государства Російського» починалась з Київської Русі, від якої переходила до великого князівства Володимирського, потім в XIV ст. до князівства Московського, з якого починалась історія Московської держави і Російської імперії. В основі цієї схеми, яка розвивалась російськими істориками С. Соловйовим, М. Карамзіним та В. Ключевським, лежала генеалогія династії московських князів і царів, що хотіли бачити свій родовід аж від рюриковичів — князів Київської держави.

¹ Брайчевський М.Ю. Походження Русі. К., 1968. С. 162. ² Roger HaHus s.m. Anne de KIEV, Reine de France, Rome, 1973. P. 165. ³ Літопис Руський за Іпатським списком, К., 1989. С. 343.

⁴ Грушевський М.С. Історія України-Руси, К., 1909. С. 162. ⁵ Там же. С. 391. Французьке видання: *Eine Vorgesak. Ъа 1e§enc1e Ъi§iogiapie ae'Илсгаіпе. Paris, 1949. P. 16.*

⁶ *Енциклопедія Українознавства. Т. 1, ч. 1. Мюнхен-Нью-Йорк, 1949, С. 15* ⁷ Полонська-Василенко Н.Д. Дві концепції історії України і Росії. Мюнхен, 1964. С. 26.

В основу запропонованої М. Грушевським схеми історії України була покладена не московська династична генеалогія, на якій будувалась історія Російської імперії, а, як це прийнято в світовій історіографії, суспільно-політичний уклад, право і культура народу. За цими атрибутами виходило, що кожен із трьох східно-слов'янських народів — українці, білоруси і росіяни — має свої особисті корені, з якими пов'язана їхня історія. Історичну схему України він проводить не через Володимиро-Московське князівство, в якому вона потім розчиняється і стає історією Малоросійського краю Російської імперії, а через Галицько-Волинське князівство XIII ст., що залишилось непідкореним татаро-монголами, потім через литовсько-польський період XIV - XVI ст., визвольну війну українського народу проти Польщі в середині XVII ст. і Переяславську угоду України з Росією.

Звичайно, Київська Русь, як високорозвинена держава середньовіччя, впливала і насаждала володимиро-московським і білоруським землям свій суспільно-політичний устрій, право і культуру. Але це зовсім не є підставою для об'єднання в одну «общерусскую» народність — із єдиною культурою і історією — трьох східно-слов'янських народів, які є такими ж різними, як і всі західно-слов'янські чи південно-слов'янські народи: чехи, словаки, поляки, серби і т. д.

«Пришивання» Київської Русі на початок державного і культурного життя російського народу, як відзначає М. Грушевський, залишає історію цього народу без початку, оскільки древня історія росіян випадає з поля зору історичної науки. В той час включення в «інвентар Русского государства», в історію російського народу Київської держави залишає без початку й історію українського народу аж до XIV—XV ст. Внаслідок чого український народ виходить на арену історії лише починаючи з XV ст., ніби його до цього зовсім і не було. Історія великоруська, на думку М. Грушевського, з українським (київським) початком, пришитим до неї, це тільки карикатура, неприродна комбінація, а не якась «общеруська» історія. Найбільш раціональним і природним є представлення історії трьох східнослов'янських народів — українців, росіян і білорусів — не з єдиного кореня, а з трьох власних коренів, що й дали початок кожному народові.

Джерело. **Великий** українець: Матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського. Київ: Веселка, 1992 р. Решодько Леонід. Повернення на Україну., стор. 389-390.

Секретар РНБО Олександр Турчинов вважає, що слова прем'єр-міністра Росії Дмитра Медведєва щодо відсутності держави в **Україні** демонструє "наскільки керівники РФ бояться та істерично сприймають сам факт існування нашої країни. Україна існуватиме і після того, як Росію розірве агресія."

"**Україна** - це та держава, яка зупинила просування російського агресора на захід. **Україна** - це та держава, яка своїм існуванням ставить хрест на відродженні та реванші Радянської імперії зла."

"Хочу нагадати цим кремлівським неадекватним мрійникам, що українці мали державу зі столицею у **Києві** ще задовго до виникнення Московського улусу Золотої Орди. **Україна** існуватиме і після того, як злоба, агресія та внутрішні протиріччя, які завжди притаманні тоталітарним режимам, розірвуть на шматки залишок радянської імперії, що носить назву Russia (Раша)", - додав він.

Як відомо, 4 квітня 20-16 р. Медведєв заявив, що в **Україні** "ні промисловості, ні держави не існує".

Українська правда, 4 квітня 2016 р.

Внесок цивілізації Середньовіччя в історії людства та становлення сучасної Європи та Сходу

Коли і як виникли середньовічні європейські держави?

Після розпаду в середині IX ст. могутньої імперії Карла Великого на її території виникли три західноєвропейські держави — **Франція, Німеччина та Італія**. В IX ст. германські племена англів і саксів утворили об'єднану **Англійську державу**. На Піренейському півострові невеликі держави склалися також ще на світанку середньовіччя, проте в дві централізовані держави, **Іспанське та Португальське королівства**, вони об'єдналися лише на схилку середньовічної доби, коли півострів було остаточно звільнено від арабів.

У Північній Європі нормани в IX-XI ст. заселили **Ісландію** та утворили в Скандинавії свої держави: **Данію, Норвегію та Швецію**.

У Центральній та Східній Європі **слов'янські держави та Угорщина** з'явилися на історичній арені майже одночасно з західно- та північноєвропейськими. Спершу в IX ст. виникла Великоморавська держава, але її невдовзі знищили мадяри (угри). На її теренах утворилася **Чехія**. Угорці та поляки заснували свої держави близько 1000 р.

Чим відрізнялися середньовічні суспільства Сходу від європейських?

Східні суспільства (**арабське, візантійське, турецьке, індійське, китайське** та інші) дуже відрізнялися від європейських. У них склалися всевладдя держави. Господарське життя було одержавленим, контролювалося всюдисущими чиновниками. Громадян, тобто осіб, захищених законом, наділених не лише обов'язками, а й правами, на Сході не існувало.

Всі, від вельможі до селянина, були рабами володаря - деспота, від примх якого залежало саме їх життя. Єдиним законом служила воля монарха; виявляти ініціативу було небезпечно, всі керувалися державними настановами.

Селяни в східних суспільствах кріпаками не були, панщини не відробляли. Але з них стягували податки, які йшли на утримання чиновництва. Чиновники збагачувались не за рахунок платні за службу, а з хабарництва та казнокрадства.

У східних суспільствах не існувало феодальної ієрархії та сеньйорів і васалів, знатність залежала від службового чину, від наближеності до монарха. Східне середньовіччя феодальних замків не знало.

Яку роль відігравали релігії в житті середньовічного Сходу?

Середньовічний Схід був ще більш набожним, ніж Європа. Релігія мала величезний вплив на всі сторони його історичного розвитку. Але одного вона не зробила — не об'єднала Схід, як християнство об'єднало Європу. Чому так трапилося? В Європі перемогла одна релігія - *християнство* (в середньовічну добу воно розколося на споріднені *католицизм і православ'я*). В Азіїж виникло кілька могутніх релігій - *буддизм, конфуціанство, іслам*. Вони були дуже різними. *Буддизм* прищеплював самозречення, громадську байдужість. Він готував свого прихильника до кращої долі в наступному житті і робив його закоренілим себелюбцем. *Конфуціанство* вважало людину ковалем свого щастя в цьому житті, робило з неї активного громадянина й хорошого сім'янина. Воно вимагало, щоб негідних володарів позбавляли влади, значною мірою саме тому в середньовічному Китаї часто змінювалися правлячі династії. *Іслам* же виявляв нетерпимість до іновірців і вимагав насильно обертати в нього інші народи. Це було на руку тим східним володарям, яких надмірне честолюбство штовхало до завоювань.

В Азії, як і в Європі, релігії цементували державу й суспільство. Цим вони перешкоджали суспільному оновленню, примушували суспільство топтатися на місці. Релігії не об'єднували Схід, а навпаки, роз'єднували його. Завдяки їм існував не єдиний Схід, а кілька "сходів" — ісламський Близький Схід, буддійська Центральна Азія, конфуціанський Далекий Схід. Ці східні території дуже відрізнялися між собою не лише релігійним життям, а й усією культурою, організацією суспільства. Східні суспільства були більш несхожими між собою ніж європейські.

Якою була середньовічна культура Сходу та який внесок вона зробила в світову культурну скарбницю?

Схід - найдавніший осередок світової культури - в середні віки своїм цивілізаційним розвитком ще випереджав Європу. Завдяки розвитку караванної та морської торгівлі, міграційним рухам і завоюванням він не варився у власному соку, а обмінювався своїми культурними досягненнями з європейцями; це сприяло взаємозбагаченню східної та західної культур. При цьому, запозичення не пішли на шкоду культурній самобутності східних народів.

Культура середньовічного Сходу зазнала на собі ще сильнішого впливу релігії, ніж європейська. Цей вплив не в усьому був плідним. Так, у мусульманських країнах дуже шкодила розвитку образотворчого мистецтва релігійна заборона зображувати живі істоти. Проте релігія й сприяла збереженню культурних традицій, і в цьому можна бачити її позитивну роль.

Рекомендовано прочитати видання:

- Книга для читання з історії середніх віків. Упор. *Н.П. Клименко, Ю.Б. Малієнко.* – К., 2004
- Балади про Робіна Гуда (будь-яке видання)
- *І.Дрюон М.* Прокляті королі (будь-яке видання)
- *Ірвіш В.* Життя Магомета (будь-яке видання)
- Ісландські саги (будь-яке видання)
- Книга Марко Поло. - М., 1965
- *Петрарка.* Сонети (будь-яке видання)
- Пісня про мого Сіла. - Львів, 2002
- Пісня про Нібелунгів. - К., 1989
- Пісня про Роланда. - Львів, 2002
- Поезія вагантів. М., - 1975
- *Сенкевич Г.* Хрестоносці (будь-яке видання)
- *Стівенсон Р.* Чорна стріла (будь-яке видання)
- Тисяча і одна ніч (будь-яке видання)
- Трістан та Ізольда. - К., 2004
- *Франсуа Війон.* Великий тестамент та інші поезії. — К., 1973
- *Ш.ЧосерД.* Кентерберійські оповідання (будь-яке видання)
- *Шекспір В.* Річард III. Венеціанський купець. — К., 1984-1986

Навчальне видання

Даниленко Валентин Всеволодович

Історія України
Всесвітня історія

Методичні рекомендації до практичних занять

Відповідальний за випуск В.В Даниленко

Комп'ютерний набір В.В Даниленко

Формат А-4 переведено в PDF за допомогою програми
Adobe Acrobat 10 WIN AOO License UA

Сайт: <http://uchitel.com.ua>

Київ 2016

